

Bogens magt før og nu

Europæiske idealer og impulser ved tilblivelsen af
Frederik III's bibliotek

af fhv. forskningsbibliotekar, cand.mag. Knud Bøgh

Den trykte bog havde gode kår i 1600-tallet. Det var den som bar tankernes vækst og spredning, uden konkurrence fra senere tiders radio eller fjernsyn.

Ernst Robert Curtius anfører mange eksempler på, hvordan bogen indgik i digternes billedsprog og blev symbol på livets mangfoldighed. Når Shakespeare i *Stormen* siger farvel til sin digtning, er det en bog han lader Prospero sænke i havets dyb, dybere end noget lod kan nå. Man talte om livets bog, om naturens store bog, hvis bogstaver, sagde Galilei, var trekanter og cirkler.

Talrige portrætmalere brugte bogen som et ærefuldt attribut til den fremstillede personlighed, mest overbevisende gjort af Rembrandt. De mennesker han holdt af, f.eks. moderen eller Titus, forbandt han gerne med læsning og bog. I Berlin-billedet med Anslo og den kvindelige discipel ligger de opslåede bøger i stærkt lys, som på et alter, og er genstand for ærbødig opmærksomhed fra de to. Ikke mærkeligt, at tidens lærde og fyrsterne kappedes om at grundlægge biblioteker, betingelsen for bogens fortsatte liv og udbredelse.

Lovtale, éloge over Kong Frederik

Frederik III af Danmark (1648-70) hører til i denne kreds af samlere og grundlæggere. Som samler af kunst var han af beskedent format, hvis man sammenligner med de store europæiske fyrstehuse, f.eks. med Carl I, fætterten på Englands trone. Men som samler af bøger stod han mål med tidens mest fanatiske bogelskere, ja, man fristes til at sammenligne ham med den store læser af magisk litteratur, som Shakespeare havde gjort til hovedfigur i *Stormen*. Mange mener, at denne skikkelse fra digterens side var ment som en hyldest til James I.

Med nogen ret kan man hævde, at Prospero, denne magiker og bogelsker, også dækker en skikkelse som Frederik III af Danmark. Han kunne have læst sig selv ud af Shakespeare's skuespil, havde under Svenskekrigen været på nippet til at blive en afsat monark, der skulle være glad, om han nåede en fredelig ø og i stedet for magten havde bevaret sine bøger, en fuldgod erstatning: My library was dukedom large enough. Han var ligeledes "rapt in secret studies" og oprettede et laboratorium, "Guldhuset" for den indkaldte italiener Francesco Borri, med hvem han førte lange samtaler om naturens skjulte kræfter og muligheden for at ændre metallernes karakter. Man var endnu i de tider, da astrologi ikke var afløst af astronomi og kemi ikke havde fortrængt alkymi. Så megen sympati fandtes i kongefamilien for den italienske guldmager, at kongens barnebarn Frederik IV på sin Italiensrejse op søgte ham, da han sad som fange på Engelsborg.

I sin afhandling *Frederik III's Premierministre og Yndlinger* skrev den norske rigsarkivar Michael Birkeland (1830-96) i sin tid: "Frederik III var en Mand med gode Anlæg, som vare udviklede gennem alvorlige Studier. Han talte med Færdighed Latin og nyere Sprog, deriblandt Italiensk, hørte gjerne latinske Prædikener og holdt en latinsk Hofprædikant; det var ham kjært at modtage Bønskrifter paa de Lærdes Tungemaal. Da han som yngre Prinds bestemtes til Erkebiskop af Bremen, fik hans Studier en bestemt Retning, og han erhvervede sig en theologisk Lærdom, som han ikke lagde Dølgemaal paa; man saa ham ofte paa theologiske Disputatser, og han indlod sig gjerne paa theologiske Stridsspørgsmaal. Hans Skriftefader gav ham i sin Ligtale det Vidnesbyrd, at han havde drevet mangan høilærd Dr. theol. Sveden af Panden, og en berømt Theolog erklærede, efter at have havt Audients hos Kongen, at saa lærd en Fyrste som Frederik III gaves der ikke i hele Christenheden."

Han havde en lærd mands tilbøjeligheder og talte gerne med videnskabsmænd om deres fag. Var også, fortsatte den norske historiker, fri for de laster, som jævnlig bringer fyrster i afhængighed af deres omgivelser, var mådeholden, led ikke af forlystelsessyge eller af ulyst til arbejde. Han var stille og retiré af humeur, skrev en iagttagelse i 1657, og Holberg omtalte ham som en af sagtmodigste potentater på de tider, ja hans sagtmodighed gik så vidt, at det af nogle blev anset som indolence.

Således var han en smuk repræsentant for den tids hofkultur. Ja, mer end det, for hans interesser gjaldt ikke blot en bagudvendt naturvidenskab som alkymi, for han havde også sans for de strømninger og emner, der bar fremtiden i sig. Da islændingene dukkede op i København, blev de vel modtagne, manuskripter med Edda og saga blev indlemmet i kongens bibliotek og stillet til rådighed for en Torfæus, Resen og Erasmus Bartholin, som dels udgav de

islandske tekster og dels berettede om livet i den oldnordiske verden. I samfundslivet var det denne "indolente" monark, som afstedkom en revolution til enevælde (hvad eftertiden ikke priste ham for). I åndslivet var han med til at lægge grundlaget for den nordiske romantik, der dominerede fra Johannes Ewalds digtning til og med det 19. århundredes højskoler.

Forbilleder og impulser fra Tyskland og Frankrig

Herman Conring (1606-81) var i 1600-tallet en af Mellemeuropas store autoriteter. Han var ofte en fornyer i videnskabernes verden, idet han blev grundlægger af moderne statistik og var den der havde påvist tysk rets selvstændighed overfor romerretten. Han stod i brevveksling med de ledende i Europa. Både Axel Oxenstierna og Colbert søgte hans råd, ligesom Frederik III af Danmark med tak og mod løn modtog hans statsretlige betænkninger om englændernes krav på fiskeri-rettigheder ved Norges kyster eller kronens ret over havene.

Som professor ved universitetet i Helmstedt havde han tilknytning til hertugerne af Braunschweig-Wolfenbüttel, som havde grundlagt det derværende bibliotek. I 1661 udsendte Herman Conring sin entusiastiske bog om denne bogsamling *De Bibliotheca Augusta*. Hans bog er dog mere end en beskrivelse af dette ene bibliotek: hele den store tradition med at forgude bogen og dens flittige samlere blev her trukket op. Det er en lovprisning i løftet stil af Antikkens bogsamlinger og deres fortsættelser i 1600-tallet med samlingerne i Vatikanet, Firenze, Venezia, Escorial, Mazarins i Paris. Og denne store tradition lader forfatteren, ikke med urette, kulminere i det store bibliotek, der var skabt i Wolfenbüttel af hertug August den Yngre (1579-1666). Hans bog er som et manifest om, hvordan et bibliotek skal være, og om hvordan det skabes. Ingen udgifter havde man skyet, for med "hellige ting" (*in res sacras*) betyder prisen intet. Forfatteren leverer ikke blot en panegyrik, men nævner dets mange kvaliteter, specielt katalogerne, *dispositio librorum*, som hertug August selv havde skabt. Denne biblioteks-beskrivelse udkom i den periode, da den danske konge tumlede med sine egne biblioteksplaner og var åben for allehånde impulser, som gik i den retning. Rent fysisk kan Conrings værk ikke have undgået ham, for det findes endnu idag på Det kongelige Bibliotek: et lyst pergamentbind med forgyldt ornamentering og guldsnit. Eksemplaret har en håndskreven dedikation fra forfatteren til Frederik III, skrevet hen over forsatsbladet og stilet til: *Serenissimo Potentissimo Principi ac Domino D Friderico*.

Denne bog kan have været en inspiration for den danske konge, må have ildnet hans i forvejen højt udviklede kærlighed til bøger. Her var et eksempel til efterfølgelse, en fyrsteslægt som i løbet af to-tre generationer havde skabt en bogsamling, der rummede 130.000 titler fordelt på 30.000 bind, datidens største bibliotek. Det var velkatalogiseret og alsidigt forsynet. I *Wolfenbütteler Beiträge* bd. 8 (1988) har Erik Dal givet en beskrivelse af de mange Danica, det gemmer, deriblandt nogle som ikke kendtes i deres hjemland. Fortrinsvis var det de lærdes produktion, som August d. J. anskaffede, latinske værker af Ole Worm, Niels Krag, Thomas Bang, Rasmus Vinding, Bartholinerne og mange flere. Her findes også Sorø-læreren Daniel Matras' udgave af gangbare sentenser på 4 sprog. Meget tyder på, at man dér i Tyskland har haft nær kontakt med kredsen omkring det ridderlige akademi i Sorø, en forbindelse mellem to lærde landsbyer.

Ved hjælp af den katalog, som hertug August personlig nedskrev i seks storfolianter, kan Erik Dal fastslå, at bøgerne blev anskaffet og katalogiseret forholdsvis hurtigt og ofte var på plads højst to år efter titelbladets årstal. Flere af bøgerne bliver gjort nærværende ved at Erik Dal anfører randbemærkninger eller dedikationer fra dem. Således sendte Simon Paulli sin bog om de tiders misbrug af tobak (*De abusu tabaci Americanorum veteri*, 1665) til hertugen og fremhævede i den håndskrevne dedikation, at det drejede sig om alle Europæeres helbred: *Agitur de Salute et Fortunis Omnium Europarum*.

Af gode grunde så man i København op til den måde, på hvilken Wolfenbüttel-biblioteket var organiseret. Da Jac. Burckhard i 1744 skrev dets historie, opregnede han (I, 156-57) nogle danske hyldestdigte og besøg. Bl.a. havde den lige nævnte Simon Paulli's søn, J.H. Paulli, været der i 1664 med henblik på at se biblioteket. På grundlag af et brev fra daværende arkivar i Tyske Kancelli, Johann Moth, en tidligere Helmstedtstuderende, formoder den tyske bibliotekshistoriker, at J.H. Paulli's sendelse har været udført på kongeligt opdrag, for i sit brev (1665) skrev Moth: "Vor konge er ved at etablere et særdeles fyldigt bibliotek efter hertug Augusts forbillede, hvorfor bygningen opføres på samme måde som (ad modum) *Bibliotheca Augusta*".

Sådan skulle det nu ikke komme til at gå med den bygning, man havde planer om at opføre i København. Indtil 1673 stod kongens mange bøger sammentrængt i et større og et mindre rum på København slot i kirkefløjen. Selvom det var anbragt i øverste etage, havde lyset svært ved at nå ind, da der midt på gulvet var anbragt et monstrum, et stort tredobbelt reolværk, som dominerede rummet og gjorde det uoverskueligt. Også de fire vægge var besat med bøger, folianter fornedet og oktaver i højden. Visse steder var de store formater lagt fladt på borde, så de blev mere tilgængelige. En kamin

udfor vinduet antyder mulighed for en læseplads, men mørkt og trangt må der have været mellem de kompakte bogmasser.

Her var brug for en radikal forandring, en fornyelse. Da man bestemte sig for en ny bogsal, blev den ikke udført "ad modum Bibliothecæ Augustæ". Dettets kønne, men lidt gammeldags sal er gengivet på Merians stik og var ikke fri for at minde om de lokaler, som hidtil havde rummet den danske konges bøger. Nu havde man imidlertid orienteret sig langt ud over det nære Tyskland. Når det gjaldt bibliotekets ydre ramme og salens udstyr, var der nemlig opstået nye krav og idealer.

Man søgte nu sine forbilleder i de romanske lande, hvor danske rejsende havde set de store søjlesale, som konger og kardinaler havde bygget til deres samlinger: Escorial i Spanien, Ambrosiana i Milano, Mazarins i Paris. Disse og mange andre sale var kendte i Danmark fra de rejsende lærde eller adelsmænd. Det var steder man opsøgte, som man idag gør det med museer og billedgallerier. Således den danske kronprins, den senere Christian V, som med ledsagere havde været turist i Paris og dér fået forevist kardinal Mazarins bogsal. Fra det danske hof gik der bud til Paris, hvor man opnåede at få overladt en aftegning med grundrids og opstalter i farver af Mazarins berømmede biblioteksbygning. Da franskmændene for få år siden restaurerede Bibliothèque Mazarine fra øverst til nederst, sendte de bud til København for at støtte sig til disse tegninger, til hvilke de intet sidestykke havde i Frankrig. I Danmark var de blevet godt benyttet, idet de blev gjort til udgangspunkt og mønster for den søjlegang, der stod færdig i 1673.

Andre steder stiledede man i samme retning. Danmarks gamle våbenfælle i krigen mod svenskerne, kurfyrsten af Brandenburg, havde store byggeplaner. Under sin kampagne i Jylland havde han i Viborg 1659 udstedt det dokument, som betegnede grundlæggelsen af det kurfyrstelige bibliotek i Berlin, det senere Staatsbibliothek. Han gjorde meget ud af sit bibliotek, forsynede det med rigelige midler og dygtige bibliotekarer. På Berlins Slotsholm var det anbragt i den såkaldte Apotekerfløj. Kort før sin død i 1688 havde han planlagt en ny bygning, som skulle ligge i forlængelse af den gamle fløj. Den skulle være 137 m lang, i to etager og rumme 40.000 bind. Det indre var tænkt som en lang, prægtigt udstyret sal med omløbende gallerier, der langt ville have overgået den danske konges, som ikke målte mere end 80 meter på den lange led. Frederik Vilhelms død medførte, at den aldrig blev realiseret. Dens grundmure stod i mange år, indtil de styrtede sammen eller blev revet ned. Den store kurfyrste var altid heldig i sine krige, hvad man bestemt ikke kan sige om Frederik III. Men modsat den store kriger fik han virkeliggjort drømmen om en rummelig og statelig ny bygning til sine mange bøger.

Kataloger og indekser

Prægtige huse og bogsale er til glæde for øjet og synlige for enhver. Men et biblioteks kataloger hører til den mindre synlige og mere besværlige del. De bliver først nødvendige, når bogsamlingen opnår en vis størrelse. På samme måde som vore dages private samlere kan finde deres bøger på fri hånd, kunne man klare sig med en bibliotekars hukommelse. Men da samlingerne voksede, blev det nødvendigt at lave lister over bogtitlerne. De første kataloger opstod derfor som en art inventarlistes. Da bøger normalt placeres i en vis orden, alfabetisk eller efter emner, blev denne fortegnelse i sig selv til en pladskatalog. Inventarprotokollen er den systematiske katalogs urform.

Den foregreb senere tiders diskussion om, hvordan man skulle opdele bogmassen. I 1600-tallet gjorde man sig mange spekulationer over denne fagdeling, og en teoritiker som schweizeren Joh. H. Hottinger (død 1667) er et godt eksempel på, hvor svært det var at få begyndt. Hans *Bibliothecarius quadripartitus* (Zürich 1664) foreslog mange muligheder. Foruden kataloger opdelt efter fag eller forfatternavne ville han yderligere have nogle, der var ordnet efter de steder, hvor forfatterne var født, efter deres levetid og fødselsår, samt efter konfession, efter den religion eller sekt de bekendte sig til.

Den lige vej til bogen blev ingenlunde lettet ved at følge disse omveje, og man ser heraf hvor svært det dengang, i katalogernes barndom, kunne være at nå frem til det for eftertiden selvfølgelig. Gabriel Naudé: *Advis pour dresser une bibliothèque* (1627) lyser på denne baggrund ved sin sunde fornuft: Sørg for at der er en systematisk og en alfabetisk indgang til bogmassen og dermed basta. Det kongelige Biblioteks bogkataloger fra 1600-tallet har i arkivet signaturen E 1 - 14 for den ældre række. E 6 betegnes som: Katalog over Kongens Bibliotek, som det 18. Juli 1663 afleveredes af Meibom til Peder Schumacher og af denne 4. Jan. 1671 til Willum Worm. Første bind er den inventarfortegnelse, som bibliotekarerne undertegnede med navn som garanti for, at samtlige bøger var tilstede ved overtagelsen. Da den følger bøgerne reol for reol, hylde efter hylde, giver den et billede af, hvordan bogsamlingen indtil 1673 var opstillet i et snævert rum på slottet. Da rækkefølgen fulgte en bestemt plan, blev det samtidig en systematisk katalog i Naudé's forstand. Andet bind har to spalters alfabetisk forfatterliste med henvisninger til sidetal i det første bind. De to bind viser, hvordan man i Frederik III's bibliotek havde lært at respektere Naudé's lyse fornuft på dette område. Eller som Conring sagde det i sin bog om biblioteket i Wolfenbüttel: Uden fuldstændige indekser er ingen fordeling af bøgerne fuldkommen: *Sine indicibus perfectis nulla librorum Dispositio integra est.*

Ligeledes anbefalede tidens teoretikere at udfærdige fortegnelser over udvalgte dele af bogsamlingerne, således tilløb til vore dages fagbibliografier. Det råd fulgte man også i København, for den lige nævnte arkiv-registrant har som E 3 "En Række heftede, men uindbundne Kataloger", der opdeler efter fakulteter og fag. Disse 11 foliohefter er udfyldt af skiftende skriverhænder, og deres tykkelse og sidetal varierer stærkt. Antal af indførte bøger er fra få hundrede til op mod tusind i de enkelte hefter. De er lette at håndtere og giver benytteren en hurtig oversigt over adskillige interesse-sfærer. Hefte 7: *Catalogi et Bibliothecæ* svarer til vore dages "bibliografiske apparat". De 12 foliosider fordeler stoffet efter de fire formater, opremser tyske messekatologer fra Frankfurt og Leipzig, forlagernes publikationsfortegnelser, Elsevirs, Plantins og Janssons salgslister (bl.a. den der kom her i landet, "in Daniam missit"), Romerkirkens indekser over forbudte bøger.

Der er monografier om og kataloger fra de store europæiske biblioteker i Rom, Padova, Leyden, Thomas James' fra Bodleyan i Oxford eller Louis Jacobs fantasifulde *Traité des plus belles bibliothèques dans le monde*, Paris 1644, og talrige andre.

Det bliver til ca. 275 værker om bog- og biblioteksvæsen, og man kan spørge sig, om de virkelig var tilstede på reolerne eller var de blot udtryk for ønsketænkning?

Men et afsnit opfører visse publikationer på en meget summarisk måde: "X *Catalogi librorum variorum*, L *Catalogi alii*, XXI *alii*" etc., hvilket fortæller, at her var ikke tale om en art mønsterkatalog. Arkivregistranten har placeret denne bogliste under Peder Schumachers periode som bibliotekar, men det er nok tvivlsomt, da de to yngste indførelser bærer årstallet 1656, ingen senere end det år. Det peger på, hvor tidligt den danske komge var begyndt at samle målbevidst.

Denne listes indhold blev grundstammen i det håndbibliotek, som kongens bibliotekar havde opstillet ved sin arbejdsplads i det værelse på det gamle slot, hvor bøgerne befandt sig indtil 1673. Det er nærliggende (som det er sandsynliggjort i *Fund og Forskning* XXVI (1982-83) s. 84), at han har sidet ud mod tøjhus og stalde og havde sine opslagsbøger lige ved hånden. I dette hjørne havde han frigjort fjerde og femte hylde i det teologiske afsnit. Tidens bogfortegnelser og salgslister dannede her en enklave, stod i øjenhøjde og var nemme at gribe og slå op i, når hans arbejde krævede det.

Frederik III's bogsamling var godt forsynet med bibliografiske hjælpemidler, der gav en bred og righoldig baggrund for det daglige arbejde. Når det gjaldt om at udbygge samlingerne, forny kataloger eller lokaler, kunne man her finde impulser og forbilleder.

Danske på indeks

I bibliotekarens hjørne på det gamle Københavns Slot stod også nogle af Romerkirkens fortegnelser over de bøger, som de troende ikke måtte eje eller læse: *Index librorum prohibitorum* - også de en hjælp til at finde frem til, hvad der var værd at anskaffe. For en lærd fyrste med teologiske interesser var det naturligt at vide, hvad modparten i det katolske Syden ikke billigede. Af den tids skribenter var allerede Milton og Maigne, Pascal og Spinoza indført på disse lister, og i kommende tider skulle man finde navne som Voltaire, Zola, Benedetto Croce (*Opera omnia*), Ranke, Heine, Kant (Kritik der reinen Vernunft) og mange flere.

INDEX
LIBRORVM
PROHIBITORVM
ALEXANDRI VII.
PONTIFICIS MAXIMI
Iussu editus .

R O M Æ,
Ex Typographia Reu. Cam. Apost. 1665.

Cum Privilegio .

Jo. Grammii.

Det kongelige Biblioteks eksemplar af *Index Librorum Prohibitorum* har været ejet af 2 danske bogsamlere inden det endte på biblioteket. Først Frederik Walter (1649-1718), hofembedsmand og bogsamler; Det kongelige Bibliotek ejer en del værker, der stammer fra hans udsøgte bibliotek. Derefter er bogen kommet i Hans Grams besiddelse. Hans Gram (1685-1748) var foruden at være professor og bogsamler også chef for Det kongelige Bibliotek 1730-1748.

Tre danske, alle bibliotekarer, nåede også at komme med. På Det kongelige Bibliotek står stadig 1665-udgaven: *Index Libr. proh. Alexandri VII Pont. Max. iussu editus*. Den er i rødt maroquin, forsiret med gyldne linier. Titelkobber viser hellige mænd omkring et bål, hvorpå de kaster bøger. Ovenover engle med pavens våbenskjold og tiara. Pagina 56 er anført et værk af Thomas Bangius. Han stammede fra Fyn, studerede østerlandske sprog ved tyske universiteter og blev 1630 professor i hebraisk i København for senere at overgå til teologi. Desuden blev han bibliotekar ved universitetsbiblioteket, forestod dets flytning op til den store sal over Trinitatis kirke og forfattede et reglement for dets benyttelse. I et værk fra 1657 *Coelum*

Orientis et prisca mundi (Orientens og den gale Verdens Himmel) gik han imod visse katolske teologers opfattelse af, at det var Adam som havde opfundet bogstavskriften. I en dedikation på fire sider var bogen tilegnet Jesus Kristus.

Thomas Bartholin var i 1600-tallet den dominerende skikkelse indenfor dansk lægevidenskab. I årene omkring 1650 gjorde han værdifulde anatomiske iagttagelser, således opdagelsen af lymfekar. Han blev støttet af Kong Frederik, der ædelmodigt overlod ham ligene af to henrettede forbrydere til videre dissektion i hans *Domus anatomica*. Forinden havde Bartholin været vidt omkring og studeret i mange år ved hollandske og italienske universiteter. I Toscana havde han opsøgt Galilei og gav (i *De Luce animalium*, 1647) en lille portrætskitse af den næsten blinde fysiker i hans forvisning uden for Firenze. Ligesom Bang blev han universitetsbibliotekar, og i den egenskab nåede han at publicere en vejledning i den rette måde at udnytte et bibliotek og dets bøger på (*De libris legendis dissertationes VII*, Hafnia 1676). Hans bidrag til Romerkirkens indeks blev en bog, hvori han udnyttede sin medicinske sagkundskab til at fremsætte en kommentar til det Nye Testaments beretninger om Jesu helbredelse af de lamme: *Paralytici N.T. medico et philologico commentario illustrati* (1653).

Når man dengang på Kongens bibliotek konstaterede, at disse to landsmænd var kommet på indeks, havde man måske en bittersød fornemmelse af, at de var kommet i godt selskab. I bedre selskab end de strengt taget fortjente, er vi nærved at tilføje, for de delte skæbne med Spinoza og Pascal. Var der ikke andre danske, som var værdige til at blive betragtet som farlig læsning? Kunne en Georg Brandes ikke have fortjent at komme med, at stå på linie med Zola eller Benedetto Croce?

Han er der ikke, men en åndsbeslægtet fra nyere tid nåede det dog. Som den tredje dansker på holdet af forbudte skribenter møder man Ditlev Nielsen: *Den historiske Jesus* (1924), der sammen med den tyske oversættelse indgik på Index efter dekretet fra Sant'Ufficio i sommeren 1929. Som Thomas Bang var hans fag orientalsk filologi og religionshistorie, og han var ansat ved universitetsbiblioteket og Det kongelige Bibliotek indtil 1941.

De tre danske på Index librorum prohibitorum var således alle knyttet til landets biblioteksvæsen. Tør man deraf slutte at danske bibliotekarere har været et vantro og tøjlesløst folkefærd?

Forbudet viser, hvor højt man i de tider vurderede bogens magt, så tilfældige lærde fra et fjent land følte som en fare for den rette tro. Siden er bøgernes masse taget sådan til, at det er umuligt at bevare overblikket. Bogen er heller ikke enerådende som dengang. Den informationslavine der vælter ud over os kan vanskeligt opfanges af bibliografier eller databanker. Ingen har

mer kontrol med disse kræfter, hvordan skulle man da være i stand til at dirigere dem? Så sent som i 1948, i Pius XII's tid, kom en ny-udgave af Romerkirkens Index, som trofast opregnede også alle de gamle farlige publikationer. Den britiske encyclopædi nævner, at et supplerende leaflet førte op til året 1959. Det blev kritiseret på Vatikankonciliet i 1960-erne. I 1966 erklærede Kurien, at der ikke ville komme flere udgaver og at de tidligere fra nu af skulle betragtes som historiske dokumenter.

En mytes ophør, J. L. Borges

Til alle tider har der været lærde, som var blevet mætte af læsning og derfor i trætte øjeblikke vendte sig bort fra bogen og dens væsen. Selvom den nu og da kunne være en inspiration, var den også med til at hæmme eftertidens skaberevne. Allerede Sir Thomas Browne fandt (*Religio Medici*, 1643, sect. 24), at der var for mange bøger i verden og ønskede sig en synode til at bevare de få gode bøger og brænde resten. Rousseau talte i sin pris-opgavebesvarelse (1750) om de ulykker, der fulgte bogtrykkets opfindelse. Madame Bovary blev et senere eksempel på, at læsning af dårlige romaner kan forgifte sjælen.

Også nord for Alperne havde Sant'Ufficio i Rom således sine sympatisører, der ønskede at udsondre dårlig litteratur, så der blev rum for den gode. Ligeledes havde alle tidsaldre litterater og magthavere, som ville jævne fortiden med jorden og brænde biblioteker. Men formentlig var det mere koketteri end alvor, når Bernard Shaw lod Julius Cæsar tage Alexandria-bibliotekets brand med stor sindsro. Da en råbte: Nu brænder menneskehedens erindring, the memory of mankind, svarede Cæsar blot: A shameful memory - Let it burn.

Andre gik det mer til hjerte. For den argentinske digter og biblioteksmand Jorge Luis Borges (1899-1986) var bøgernes masse blevet et emne, der fik ham til at anskue universum som et stort bibliotek. Hans *La Biblioteca de Babele* (1944) er en parabel om verdensbiblioteket, der er vokset over alle grænser, består af utalte og talløse magasiner, korridorer, ventilationsskakter, sekskantede gallerier uden ende. Herfra fører vindeltrapper i uendelig trappeløb op i himlen og ned i afgrunden.

De utallige bøger med deres utallige tryksider "registrerer samtlige kombinationer af de nogle og tyve ortografiske symboler, der er mulige". Tilstede er alle tænkelige bøger, fortidens og fremtidens, de læselige og de meningsløse; og for en mystiker i ekstase, fortælles det, har der åbenbaret sig en rund sal, med en stor rund bog, med en endeløs ryg, der løber rundt langs vægge-

ne. "Mennesket, denne ufuldkomne bibliotekar" stræber efter at fuldbringe katalogernes katalog. Selv bøger i den fjerneste heksagon er til at finde: For at lokalisere bog A, konsulter først bog B, som angiver A's plads. For at lokalisere bog B, konsulter først bog C, og så videre i al uendelighed.

Dette bogdepot med de kilometerlange reoler og magasiner (hvorfra ikke alle rejsende eller bibliotekarer vender tilbage) er for Borges et portræt af kosmos, for bøgernes masse er ligeså monstrøs og forvirrende som den verden, de skulle forklare. Med dette helved-lignende bibliotek og dets mer end perfekte kataloger er vi kommet langt bort fra 1600-tallets ivrige og uskyldige bogverden, de primitive boglister, hvori flittige lærde afsatte deres skiftende håndskrifter.

I Babel-biblioteket havde man hørt sagn fra fjerne "egne, hvor unge mennesker falder på knæ for bøgerne og på barbarisk vis kysser deres sider". Den beskrivelse dækker forholdene i 1600-tallet, da bogen nød dyb agtelse hos alle og var blevet et symbol på selve livet. Man byggede herlige søjlesale til at huse de uvurdelige samlinger, som endnu var til at tælle og holde styr på. Gabriel Naudé og Herman Conring gav henrevne vejledninger i at organisere disse skatte.

Bog og bibliotek var endnu dengang en magt i livet. Den kunne man fremme ved gode bibliografiske håndbøger eller hæmme ved fortegnelser over forbudte bøger. Når Romerkirken længe prøvede det sidste, var denne frygt også et tegn på respekt for det trykte ords formåen. Der er noget patetisk over at se den opgive århundreders praksis. I bogens lykkelige dage var det naturligt at glorificere dens almagt, se op til den som vejleder i studier og tro.